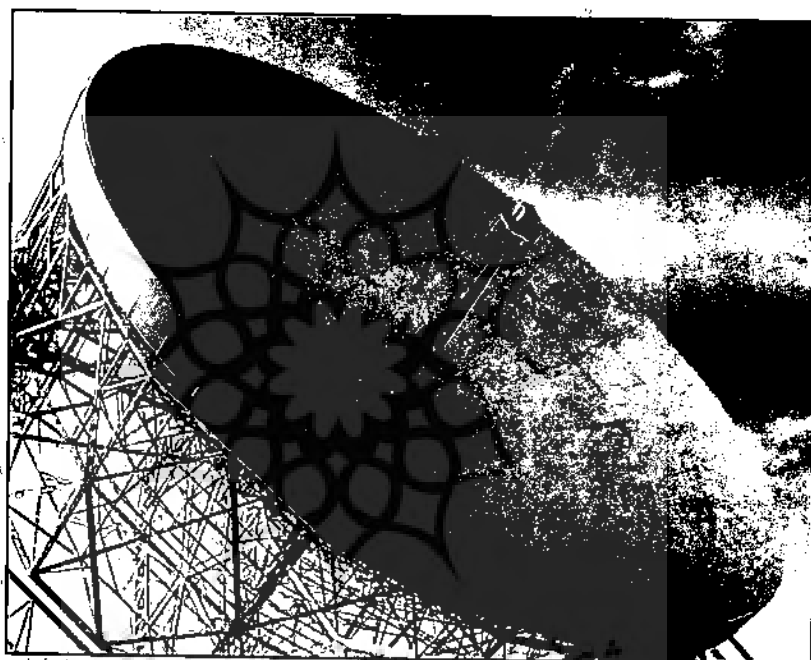

نگاهی اجمالی به تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات

○ علی هاشمی گیلانی

جنوب و غنی یا فقیر قرار گرفته است. کشورهای در حال توسعه (از جمله کشور ما) با نیازی مضاعف دست و پنجه نرم می‌کنند. از یک سو، باید تأخیر در نصب تجهیزات سنتی ارتباطات مانند تلفن و تلویزیون را جبران کنند و از سوی دیگر امکانات زیرساختی مخایره، دریافت و تکثیر اطلاعات (در همه اشکال آن، مانند سمعی و بصری، نرم‌افزار و بانک‌های اطلاعاتی و غیره) را به گونه‌ای بازسازی کنند که توان ورود به عصر دیجیتالی را داشته باشند.

فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات جمعی هر جا که به کار گرفته شده، موجب تحولات چشمگیری شده است. از جمله مهمترین این تحولات می‌توان به پایان یافتن عمر انحصارات دولتی در ارتباطات سمعی و بصری (افزایش ایستگاه‌های خصوصی رادیو و تعداد بیشمار کانال‌های تلویزیونی) و پیدایش ساختارهای نوین حقوقی، سیاسی و اقتصادی به منظور تسهیل روند خصوصی‌سازی نظام‌های ارتباطی، تسلط شرکت‌های بین‌المللی در بخش

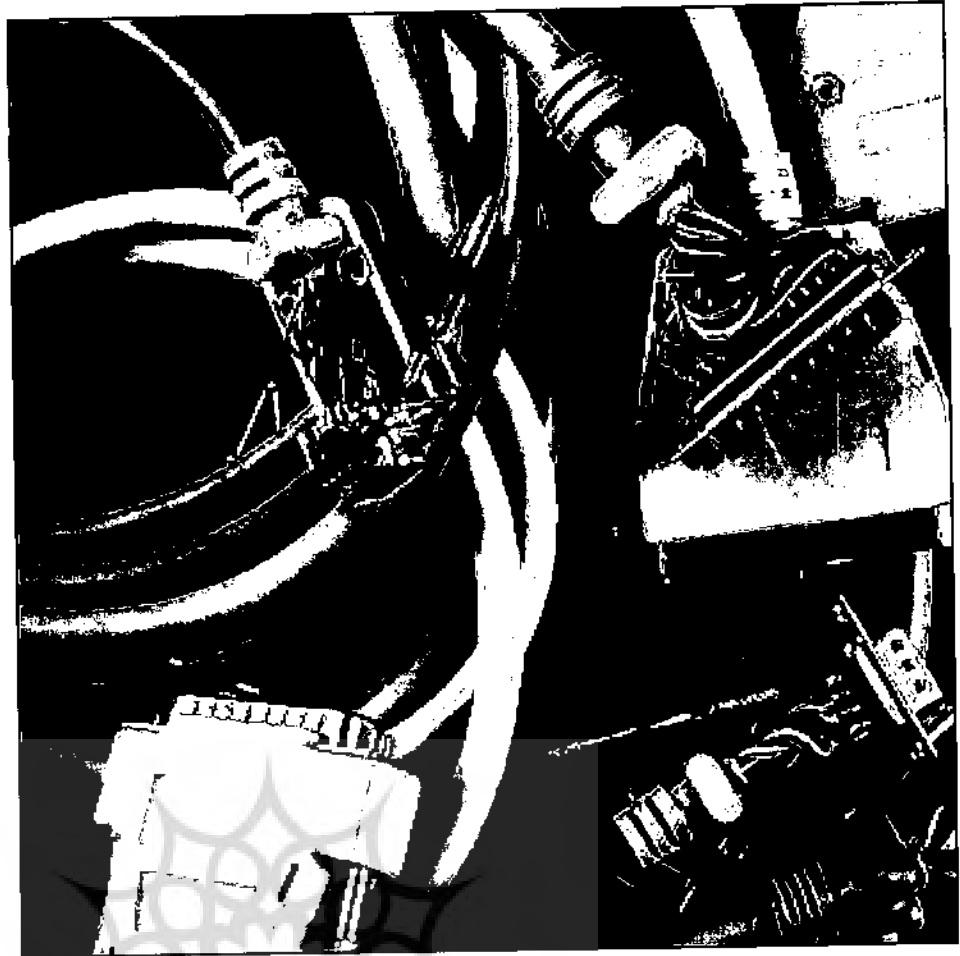
گذشته و رسانه‌های جمعی نیز دستخوش تغییراتی شده‌اند. اکنون ضبط صوت و ویدئو به عنوان یک محصول سنتی تلقی می‌شوند. تلویزیون‌های کابلی گام‌های بلندی در زمینه ارتباط جمعی برداشته‌اند. چاپ رومیزی یا به عبارت دیگر تلوین الکترونیکی رسانه‌های نوشتاری که براساس آن متن به داده‌پرداز داده می‌شود، و از آن طرف محصول نهایی با کمک یک رایانه رومیزی بیرون می‌آید، تحولی اساسی در صنعت چاپ و نشر است. فناوری‌های ارتباطات ماهواره‌ای رشد زیادی نموده است. شماره فزاینده ماهواره‌های ارتباطات راه دور، و پرتاب ماهواره‌های پخش مستقیم روش‌های قدیمی مخابرات را متحول ساخته است.

نقش این فناوری‌ها در فرآیند توسعه آموزش و پرورش، بهداشت، کشاورزی، تقویت یا تضعیف هویت فرهنگی و تفاهم بین فرهنگ‌ها و حفظ فرهنگ‌های قومی و اقلیت‌ها از مسائلی هستند که مورد توجه تمام کشورها اعم از توسعه یافته یا در حال توسعه، شمال یا

نکاتی در مورد فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات دو دهه آخر قرن بیستم را می‌توان عصر دگرگونی اساسی در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات نامید. این دگرگونی، کل حیات اجتماعی بشر را متاثر ساخته و در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تغییراتی ناگهانی و پردامنه پدید آورده است.

کوچک شدن سخت افزارها و به تبع آن کاهش قیمت آنها و ورود رایانه‌های کوچک به محیط کسب و کار و خانه میلیون‌ها و میلیاردها نفر را قادر ساخته است تا به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات آسانتر دست یابند. تعداد نرم افزارهای شغلی، آموزشی یا سرگرم‌کننده تقریباً با نرخ تصاعدی رو به افزایش است و شیوه‌های مدیریت و پردازش اطلاعات نیز به صورت چشمگیر متحول شده‌اند. مجموعه این پیشرفت‌ها دسترسی بی سابقه به داده‌ها و افزایش ذخیره اطلاعات را فراهم کرده است.

تحولات پدید آمده در حوزه‌های سخت‌افزاری، مستقیماً بر دریافت برنامه‌های سمعی و بصری تأثیر

فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات جمعی هر جا که به کار گرفته شده، موجب تحولات چشمگیری شده است. از جمله مهمترین این تحولات می‌توان به پایان یافتن عمر انحصارات دولتی در ارتباطات سمعی و بصری (افزایش ایستگاه‌های خصوصی رادیو و تعداد بیشمار کانال‌های تلویزیونی) و پیدایش ساختارهای نوین حقوقی، سیاسی و اقتصادی به منظور تسهیل روند خصوصی سازی نظام‌های ارتباطی، تسلط شرکت‌های بین‌المللی در بخش تولید و توزیع اطلاعات (در سال ۱۹۸۶، از کل بازار جهانی تولید و توزیع برنامه‌های سمعی و بصری ۶٪ در اختیار کشورهای در حال توسعه و بقیه در انحصار کشورهای پیشرفته بود)، نابرابری در مبادلات فرهنگی (اطلاعات، کتاب، نوار ضبط شده، فیلم و مجموعه تلویزیونی)، مخدوش شدن مرزهای سنتی بین آموزش، کار و شغل، اوقات فراغت، از بین رفتن مرز بین ارتباطات جمعی و فردی، پیدایش منبعی جدید برای اشتغال (به نحوی که در کشورهای اروپایی و آمریکایی بین یک سوم تا نیمی از جمعیت فعال یا حتی بیشتر از آن در بخش اطلاعات شامل تولید پردازش و توزیع شاغل هستند) و سست شدن نظم موجود جهانی اشاره کرد.

فهرست برنامه‌های موجود در این بانک‌ها، برنامه دلخواه خود را انتخاب کند و حتی رنگ صحنه‌های مختلف را به دلخواه تغییر دهد، یا در چهره هنرپیشه‌های فیلم سینمایی طبق سلیقه خود تغییراتی به وجود آورد، مثلاً آبروی آنها را کم پشت‌تر یا پریشتر کند، برای یک نفر سبیل طراحی کند و ریش دیگری را کوتاه یا بلند نماید.

شکل‌های مختلفی از تلویزیون‌های متعامل که در واقع رایانه تلویزیون محسوب می‌شوند، وجود دارد. از جمله این شکل‌ها می‌توان به تله‌تکس اشاره کرد. سیمای جمهوری اسلامی ایران تسهیلات تله‌تکس را در اختیار مشترکان خود قرار داده است. در تله‌تکس اطلاعات مورد نیاز در زمینه آب و هوا، پرواز هواپیماها، حرکت قطارها، نرخ ارزهای خارجی به صورت کتبی بر صفحه تلویزیون ظاهر می‌شود و مشترکان در بخشی از این موارد می‌توانند به رزرو بلیط نیز بپردازند. شکل‌های دیگر تلویزیون‌های متعامل ویدئو تلکس و تله‌کنفرانس هستند. در ویدئو تلکس می‌توان با یک شماره تلفن به بانک اطلاعاتی مورد نظر مرتبط شد و اطلاعات لازم را از طریق رایانه شخصی دریافت نمود. ویدئو کنفرانس، کنفرانس از راه دور است که با استفاده از تلویزیون مدار بسته صورت می‌گیرد. استفاده اصلی ویدئو تلکس و ویدئو کنفرانس در زمینه‌های آموزشی (تحصیلات رسمی یا کارآموزی‌های حرفه‌ای یا آموزش‌های مکاتبه‌ای) است.

سیستم‌های دیگر نیز وجود دارند، از جمله تلویزیون‌های کابلی که کاملاً متداول شده‌اند و تلویزیون چند خدماتی که در واقع همان رایانه - تلویزیون هستند و

صفر (ها) و یک (ها) تهیه می‌شود. در این حالت هر چند عرض بیشتری از هر باند فرکانس اشغال می‌شود. لیکن به دلیل عدم نفوذ نویز بر روی سیگنال دیتا، کیفیت کل سیستم به صورت حیرت آوری افزایش می‌یابد. امروزه با استفاده از تکنیک‌های پردازش صوت و تصویر عرض باند لازم در سیستم‌های دیجیتال به طور قابل توجهی کم شده است.

ویژگی‌های اصلی ارسال و دریافت سیگنال‌ها به روش دیجیتالی عبارتند از:

- ۱- ادغام سیگنال‌های مختلف صوتی و تصویری و دیتا و آرایه خدمات مجتمع توسط یک پایانه دیجیتالی
- ۲- امواج دیجیتالی از وضوح و شفافیت بیشتری برخوردارند و کیفیت رنگ، صدا و تصویر در آن بسیار بالا است. در کشورهای غربی و به ویژه در کشور آمریکا که تعداد کانال‌های خصوصی بسیار زیاد است و گیرنده‌ها باید ظرفیت دریافت برنامه‌های این کانال‌ها را داشته باشند، سیستم‌های دیجیتال جایگزین سیستم‌های آنالوگ شده‌اند.

مفهوم دوم، تلویزیون‌های متعامل یا دوسویه (T.V Interactive) است. در گیرنده‌های معمولی، مخاطب یا بیننده تابع برنامه‌هایی است که از تلویزیون پخش می‌شود و حق هیچگونه دخل و تصرفی یا اسکان‌گزینی برای وی وجود ندارد، مگر اینکه صرفاً کانال تلویزیون را عوض کند. اما در تلویزیون‌های دوسویه مخاطب حق انتخاب دارد. بدین معنی که گیرنده تلویزیونی به بانک‌های اطلاعاتی بزرگ و پیچیده مرتبط است و بیننده می‌تواند با دیدن

تولید و توزیع اطلاعات (در سال ۱۹۸۶، از کل بازار جهانی تولید و توزیع برنامه‌های سمعی و بصری ۶٪ در اختیار کشورهای در حال توسعه و بقیه در انحصار کشورهای پیشرفته بود)، نابرابری در مبادلات فرهنگی (اطلاعات، کتاب، نوار ضبط شده، فیلم و مجموعه تلویزیونی)، مخدوش شدن مرزهای سنتی بین آموزش، کار و شغل، اوقات فراغت، از بین رفتن مرز بین ارتباطات جمعی و فردی، پیدایش منبعی جدید برای اشتغال (به نحوی که در کشورهای اروپایی و آمریکایی بین یک سوم تا نیمی از جمعیت فعال یا حتی بیشتر از آن در بخش اطلاعات شامل تولید پردازش و توزیع شاغل هستند) و سست شدن نظم موجود جهانی اشاره کرد.

پیش از پرداختن به آثار فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات جمعی، لازم است اندکی در مورد مفاهیم اصلی در این فناوری‌های تامل نماییم. یکی از مهمترین مفاهیم در فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات، دیجیتالی یا رقمی شدن سیستم‌ها است. تولید، ارسال و دریافت سیگنال‌های سمعی و بصری به دو گونه صورت می‌گیرد، گونه اول آنالوگ نام دارد. سیستم‌های رایج سیگنال‌ها را به صورت آنالوگ منتقل می‌کنند. در این حال کل یا تمامی یک سیگنال منتقل می‌شود. طبیعی است که در این حالت سیگنال بیشتر در معرض پارازیت‌های محیط (نویز محیط) قرار می‌گیرد و کیفیت کل سیستم کاهش می‌یابد. در فرستنده‌ها و سیستم‌های تمام دیجیتالی در همان ابتدا سیگنال‌های سمعی و بصری به صورت دیتا (زنجیره‌ای از

دارای تسهیلاتی همچون خرید روزانه از راه دور می‌باشند. تاثیرات فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات

۱- امپریالیسم فرهنگی

فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات چالش‌های فرهنگی جدیدی پدید آورده است که از آن میان تأثیر محصولات سمعی - بصری غربی به ویژه آمریکایی بر فرهنگ سایر نقاط جهان، موضوع کتابها و مقالات متعددی است که در همه آنها بر از دست رفتن هویت و سنت‌های فرهنگی سایر کشورها تأکید شده است. بخش اعظم برنامه‌هایی که در تلویزیون‌های خانگی و در سینماهای کشورهای در حال توسعه در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین ظاهر می‌شود، منشاء غربی و به ویژه آمریکایی دارد و حتی می‌توان اروپای غربی را نیز از این نظر واردکننده محصولات سمعی و بصری آمریکایی دانست.

گرچه مبادلات منطقه‌ای برنامه‌های تلویزیونی در سال‌های اخیر رشد یافته است، هنوز تفاوت چشمگیری در کمیت و مبدا جریان اطلاعات و ارتباطات بین مناطق و کشورهای مختلف جهان وجود دارد.

فیلم‌های سینمایی هم از این الگو مستثنی نیست. بازار بین‌المللی فیلم‌های سینمایی در درجه اول در اختیار فیلم‌های آمریکایی و سپس فیلم‌های اروپایی است. هر چند که هند و ژاپن نیز بخش کوچکی از این بازار را در اختیار دارند، اما این بازار منحصر به منطقه است و در خارج منطقه بیننده چندانی ندارد.

در زمینه مبادله خبر هم با الگوی مشابهی روبرو هستیم. آژانس‌های بین‌المللی مستقر در آمریکا و اروپای غربی قسمت اعظم اطلاعات مربوط به کشورهای در حال توسعه و کلاً جهان را ارائه می‌کنند و هنوز مبادله خبر را در کنترل دارند.

چه عواملی تثبیت‌کننده و تقویت‌کننده مبادله نابرابر برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های سینمایی بین کشورهای غربی (به ویژه آمریکا) و کشورهای در حال توسعه است؟ بیش از آنکه به بررسی این عوامل بپردازیم، لازم است اشاره شود در این روند (مبادله نابرابر) الگوهایی در جوامع در حال توسعه (از جمله جمهوری اسلامی ایران) ترویج می‌شود که بر ارزش‌های ماده‌گرایانه و مصرف‌گرایانه استوار است و با ارزش‌های اخلاقی، معنوی و دینی این جوامع در تعارض است. برنامه‌های تلویزیونی وارداتی پیامدهای ناخواسته و نامطلوبی دارند و ارزش‌های اساسی و سازنده جوامع سنتی را تضعیف می‌کنند. به علاوه نمایش روزافزون فیلم‌های خشن، الگوی نامناسبی برای افراد به خصوص جوانان در این جوامع است. آنچه که مسلم است، همانا انفعال و آسیب‌پذیری فرهنگ بومی در این روند مبادله نابرابر است، اما در عین حال باید توجه کرد که ابراز علاقه فراوان و تأکید زیاد بر حفظ سنت‌های بومی، در واقع نادیده گرفتن ماهیت پویای جوامع در حال توسعه است و اینکه فرهنگ‌های این جوامع ماهیتی زنده و در حال تحول دارند و قالب آنها سخت و خشک نیست. به هر حال بین این دو نگرش باید تعادلی برقرار شود، بدین معنی که حفظ سنت‌های بومی به بهای تضعیف پویایی فرهنگی صورت نگیرد یا به عکس. عوامل اصلی تقویت مبادله نابرابر

کالاهای سمعی به اجمال عبارتند از:

الف - کاستی‌های نظام ملی تولیدات سمعی و بصری که نمی‌تواند ساعات پخش برنامه‌های تلویزیونی را با برنامه‌های جالب و گیرا پر کند. در حالی که اگر برنامه‌های داخلی دارای کیفیت خوبی باشند در میان مخاطبان و بینندگان محبوبیت زیادی کسب می‌کنند و این نکته به تجربه ثابت شده است. در واقع یکی از دلایل موفقیت برنامه‌های وارداتی، ضعف در تولید برنامه‌های ملی است.

ب - منابع محدود مالی: تولیدات تلویزیونی و سینمایی شبکه‌های داخلی به کمک منابع مالی محدود کشورهای در حال توسعه تهیه می‌شود. محدودیت این منابع مانع از آن است تا اعتبار کافی صرف تولید فیلم‌ها و سرگرمی‌ها شود و این امر بر صحنه‌آرایی و انتخاب بازیگران و تدقیق فیلمنامه اثر می‌گذارد و موجب می‌شود تولیدات تلویزیونی و سینمایی این کشورها در مقایسه با تولیدات مشابه کشورهای غربی تصنعی و کم ارزش جلوه کند و محرک‌گرایی به فیلم‌ها و نوارهای ویدئویی وارداتی شود.

ج - قیمت ارزان تولید سمعی و بصری وارداتی: بخش اعظم هزینه تولید فیلم‌ها و برنامه‌های تلویزیونی غربی و به ویژه آمریکایی در بازارهای داخلی آمریکا و کشورهای اروپایی مستهلک می‌شود. بنابراین برای این کشورها امکانپذیر است که تولیدات خود را به قیمت ارزان، ارزانتر از هزینه تولید برنامه‌های مشابه در داخل کشورهای در حال توسعه، به این کشورها بفروشند و عملاً انگیزه تولید برنامه در کشورهای توسعه نیافته را تضعیف کنند.

د - کیفیت سرگرم‌کننده و مهارت‌های حرفه‌ای و پیچیدگی‌های تکنیکی محصولات سمعی و بصری غربی و آمریکایی موجب محبوبیت و تماشاچی‌پسند بودن آنها می‌شود.

بنابراین به نظر می‌رسد نیازی به استدلال بیشتری نیست که چرا طرح و مشکل تولیدات سمعی و بصری آمریکایی به تدریج به صورت یک معیار جهانی در آمده است که محبوبیت زیادی بین مردم اقصی نقاط جهان دارد. و هنجارهای مصرف‌گرایانه و ارزش‌های سلطه‌طلبانه آمریکایی را ترویج می‌کند.

۲- تاثیرات اجتماعی

فناوری‌های جدید و ارتباطات در شکل دهی به انتظارات و نگرشهای مردم نقش موثری دارند و در نگاه اول به نظر می‌رسد این فناوری‌ها و رسانه‌های ساخته شده براساس آنها به علت ویژگی‌های فنی و ظرفیت بالای اطلاع رسانی عامل مثبت موثری در توزیع عادلانه اطلاعات و آگاهی‌های اجتماعی باشند، چون موجب دستیابی گسترده‌تر به رسانه‌ها و بسط ارتباطات متقابل می‌شوند. البته در وجود این تاثیرات مثبت هیچ تردیدی نیست، اما آنچه غالباً از نظر دور می‌ماند تاثیرات منفی این رسانه‌هاست. بیننده تلویزیون در کشورهای غربی و به زودی در تمام کشورها به جای آنکه مجبور به دیدن برنامه‌های تحمیلی باشد، با آزادی‌گزینهش روبروست که به وی امکان می‌دهد با توجه به سلیقه خویش برنامه مناسب را برگزیند، اعم از اینکه برنامه به کشور خودش مربوط باشد یا کشور دیگر. ویدئو در بسیاری از کشورها جبران‌کننده

کاستی‌های نظام توزیع فیلم شده است. مثلاً در هندوستان بیش از ۵ هزار سالن ویدئویی وجود دارد که در هر کدام صدها نفر برای دیدن فیلم در آنها جمع می‌شوند. این سالن‌ها به سینمای فقرا تبدیل شده است و در آنها اقشار محروم جامعه به فیلم‌های روز و تازه دست می‌یابند. ویدئو تکس به استفاده کنندگان در نهادها و مراکز تجاری و منازل خدمات و اطلاعات می‌دهد و نیازهای اداری، شغلی، علمی، اطلاعاتی و خانگی را برآورده می‌سازد. این فناوری موجب تقویت مشارکت در ارتباطات می‌شود. مثلاً در فرانسه کانالهای تلویزیونی مدام از کسانی که یک ویدئو تکس کوچک در اختیار دارند، می‌خواهند تا نظرات خویش را در مورد مسائل جاری کشور در جریان بخش اخبار یا مناظره بیان کنند. در این نوع نظرسنجی الکترونیک افراد مستقیماً به صفحه ویدئوتکس جواب می‌دهند و جواب آنها بی‌درنگ به صفحه تلویزیون منتقل می‌شود.

اما در کنار این اثرات مثبت، فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی آثار منفی نیز دارد که مهمترین آنها تشدید شکافهای طبقاتی بین اقشار متفاوت جامعه و تقویت نابرابری‌های بین کشورهای مختلف جهان است. در پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم بر اطلاعات و آگاهی به عنوان مؤثرترین سلاح تأکید می‌کنند و فناوری‌های جدید در اطلاعات و ارتباطات به کانالیزه شدن انتشار اطلاعات و استفاده از آن برای مقاصد سیاسی، تجاری، فرهنگی و اجتماعی کمک زیادی نموده است. هر چند که در بسیاری از کشورها، دستگاه ویدئو به درون خانواده‌ها راه یافته، اما هنوز بخش وسیعی از مردم قادر به خرید و استفاده از آن نیستند. تلویزیون کابلی در آمریکای شمالی و کشورهای کوچک اروپایی رواج دارد، اما در سایر کشورهای جهان هنوز پدیده‌ای حاشیه‌ای است و هر جا که تلویزیون کابلی در دسترس باشد هزینه اشتراک به قدری بالاست که خانواده‌های فقیر استطاعت استفاده از آن را ندارند.

درست است که استفاده از رایانه‌های شخصی تقریباً در تمام کشورها با نرخ رشد سریعی افزایش می‌یابد و مثلاً در انگلستان بیش از نیمی از خانواده‌ها، رایانه شخصی دارند، اما تعداد زیادی از این رایانه‌ها عملکرد محدودی دارند و تنها برای بازی «گیم» از آنها استفاده می‌شود. رایانه‌های کوچکی که نیمه حرفه‌ای یا حرفه‌ای برنامه‌ریزی شده‌اند، عمدتاً در اختیار طبقه‌های اجتماعی بالاتر است که هم استطاعت خرید آنها را دارند و هم از زمینه فرهنگی استفاده از این دستگاه‌ها برخوردارند. به علاوه استفاده از این دستگاه‌ها، نیازمند دانشی است که اقشار پایین اجتماعی خصوصاً اقشار روستایی از آن بی‌بهره‌اند و آموزش‌های رایانه‌ای نیز تا آن حد گسترده نیست که بتواند این اقشار را به استفاده‌کنندگان بالقوه این دستگاه‌ها تبدیل کند. بررسی‌ها انجام شده در تعدادی از کشورها موید نابرابری در میان مردم از لحاظ دستیابی به فناوری‌های ارتباطی و همبستگی زیاد میان میزان رفاه اجتماعی خانواده و استفاده از این دستگاه‌هاست. به علاوه، خدمات مختلفی که به وسیله تلویزیون‌های متعامل، تله‌تکس، ویدئو تکس و رایانه‌های شخصی ارائه می‌شود، متضمن پرداخت حق اشتراک بسیار گرانقیمت و خارج از استطاعت طبقات متوسط و محروم جامعه است.

اثر منفی دیگر اهمیت نابرابری در دستیابی اطلاعات، موضوع دگرگونی در الگوهای رفتاری است. دگرگونی در رفتارهای اجتماعی حاصل دو روندی است که از استفاده از وسایل اطلاعات و ارتباطات جمعی ناشی می‌شود. یکی از این دو روند، مبتنی بر این واقعیت است که کودکان و نوجوانان زمان زیادی را در هر روز یا هر هفته صرف تماشای تلویزیون می‌نمایند. تحقیقاتی که در اوایل دهه ۱۹۹۰ در کشورهای صنعتی انجام گرفت. نشان داد که اقبال کودک و نوجوان بیش از ۳۰ ساعت در هفته و بیش از زمانی که در مدرسه هستند، در معرض تلویزیون قرار دارند. همان طور که قبلاً بحث شد، بخش اعظم برنامه‌های تلویزیونی کشورهای در حال توسعه به نحوی از انحاء ساخته کشورهای غربی و صنعتی است. این تولیدات ارزشها و گرایش‌های خاصی (که پرخاشگری و خشونت‌طلبی یکی از عناصر آن است و مصرف‌گرایی عنصر دیگر) را به مخاطبان خود منتقل می‌کنند. تکرار این نوع برنامه‌ها در تلویزیون به تدریج موجب تثبیت الگوهای رفتاری جدید در میان افراد جامعه و به ویژه کودکان و نوجوانان می‌شود.

روند دیگر، پیدایش نشانه‌های آن چیزی است که «خانه الکترونیکی» نامیده می‌شود. در خانه الکترونیکی مردم می‌توانند فعالیت‌هایی را که قبلاً مستلزم حرکت فیزیکی و جابجایی از نقطه‌ای به نقطه دیگر و رویارویی با سایر مردم بود، در خانه انجام دهند. در این وضعیت، خانه برای بخشی از جامعه به مرکز فراغت، وقت‌گذرانی، کار و شغل تبدیل می‌شود و بدین ترتیب مردمی که به این گونه فناوری‌ها دسترسی دارند، بیش از پیش خود را از بقیه جدا می‌کنند و در واقع دچار نوعی فردگرایی که بهتر است آن را انزوای فردی یا انزوای خانوادگی بنامیم دچار می‌شوند. اینکه بسیاری از خدمات شهری اکنون با استفاده از تلویزیون و رایانه در داخل منزل قابل تأمین است، به این معنی است که بسیاری از پیوندهای اجتماعی در حال از هم گسستگی است و توده‌های مردم را دیگر نمی‌توان مجموعه واحدی دانست. مرادوات اجتماعی کاهش می‌یابد، ارتباط با جهان خارج کم می‌شود و خانواده‌ها روز به روز بیشتر در لاک خود می‌خزند و از جامعه فاصله می‌گیرند.

حال بیاییم این دو روند را باهم ترکیب کنیم. از یک سو اقبال نوجوان جامعه بیش از پیش در معرض برنامه‌های تلویزیونی قرار دارند که ارزشها و گرایشهای فطری و اجتماعی آنها را هدف قرار داده است و پرخاشگری، مصرف‌گرایی، بی‌عاطفه‌گی، خودخواهی و خشونت را به آنها القا می‌کند. از سوی دیگر رسانه‌های جدید، نیاز انسان به مرادوات و پیوندهای اجتماعی را کاهش می‌دهد و محیط خانه را به عنوان واحد تأمین‌کننده تمام نیازها معرفی می‌کند. در ترکیب این دو روند، هر چند که آزادیهای فردی گسترش می‌یابد، اما این نوع آزادی و قطع ارتباط با جامعه، شکل جدیدی از خود بیگانگی نیست؟

در تاریخ می‌خوانیم که نوع بشر در ابتدا منفرداً و جدا از دیگران می‌زیست و احتیاجات خود را با شکار و گردآوری خوراک تأمین می‌کرد، اما از آن زمان که احساس کرد باید به صورت جمعی زندگی کند، دهکده‌ها شکل گرفتند و

فناوری‌های جدید ارتباطات و اطلاعات بیش از آنکه ملی باشند، بین‌المللی و فراتر از مرزهای جغرافیایی هستند و مستلزم نگرشی جدید به مفهوم حاکمیت ملی است

مرحله تولید خوراک به عوض گردآوری خوراک آغاز شد و تمام ابداعات و نوآوریها و تمدن بشری به علت زیست اجتماعی بشر حاصل شد. آیا اکنون در آستانه رجعت به گذشته و زندگی وحشی مقابل تمدن بشری قرار نگرته‌ایم؟

۳- تأثیرات اقتصادی

پیشرفت‌هایی که در فناوری اطلاعات و ارتباطات جمعی به دست آمده است، موجب تضعیف استقلال ملی کشورهای در حال توسعه و وابستگی این کشورها می‌شود. چون فناوری‌های جدید در ابزارهایی متجلی می‌شود که کشورهای صنعتی پیشرفته آن را تولید می‌کنند و انتقال آنها به کشورهای در حال توسعه تحت شرایط خاص و به صورت بسته‌بندی شده و کامل همراه با تجهیزات و دستورالعمل‌های مربوط به آنها و بدون انتقال دانش فنی است، به نحوی که کشورهای واردکننده معمولاً هیچ کنترلی بر این فناوری‌ها ندارند.

راه‌های انتقال فناوری، بسته به نوع فناوری و کشور مقصد متفاوت است. در سطح تولید تجهیزات، انتقال غالباً به صورت سوار کردن و مونتاژ کالا است. در بخش‌های مخابرات و تجهیزات سمعی و بصری، انتقال فناوری غالباً براساس الگوی سنتی آماده کار (turn key) صورت می‌گیرد. راه اندازی تجهیزات سمعی و بصری، غالباً براساس قراردادهایی است که شرکتهای چندملیتی شرایط آن را تعیین می‌کنند. وارد کردن تجهیزات، سوار کردن و راه‌اندازی آنها و نیز عرضه لوازم یدکی بر عهده شرکت صادرکننده است. نحوه انتقال به گونه‌ای است که منجر به شکل‌گیری یک بازار انحصاری و در نهایت افزایش وابستگی می‌شود. در بعضی مواقع، فناوری‌های وارداتی با شرایط محلی و منطقه‌ای تناسب ندارند که دلیل آن عدم انجام مطالعات قبلی در زمینه نیازهای ارتباطی کشور خریدار و موارد استفاده آنی کشور مذکور از تجهیزات وارداتی است. از این روی این تجهیزات پس از راه‌اندازی با ظرفیت کامل مورد استفاده قرار نمی‌گیرد (کما اینکه شرکت مخابرات ایران، نمی‌تواند از تمام ظرفیتهای سیستم

دیجیتال خود استفاده نماید).

محدودیت‌های ساختاری فیزیکی دیگر از دلایل عدم کارایی فناوری انتقال یافته است. بعضی از این محدودیت‌ها عبارتند از ضعف بازارهای محلی، کمبود امکانات مخابراتی، برق رسانی و شرایط جغرافیایی - فیزیکی مثل آب و هوا و خاک که مستلزم انطباق دادن تجهیزات وارداتی با شرایط اقلیمی است. فناوریهای وارداتی را نمی‌توان به سطح واردات یک ابزار فنی تعلیل داد. این فناوری‌ها مجموعه‌های پیچیده‌ای هستند که عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بسیاری در آنها دخیل است و معمولاً هزینه‌های ثانوی این فناوری‌های بسیار بیشتر از آن چیزی است که در مرحله اولیه برای واردات تجهیزات اختصاص می‌یابد.

۴- تأثیرات سیاسی

فناوری‌های جدید ارتباطات و اطلاعات بیش از آنکه ملی باشند، بین‌المللی و فراتر از مرزهای جغرافیایی هستند و مستلزم نگرشی جدید به مفهوم حاکمیت ملی است. اگر هر فردی در داخل یک کشور خاص بتواند از برنامه‌های خبری و سرگرم‌کننده سمعی و بصری کشورهای دیگر استفاده کند، و قادر باشد با استفاده از رایانه و تلویزیون کلیه فعالیت‌های شغلی، آموزشی و فراغتی خود را در داخل خانه حل نماید و نیاز به جابجایی فیزیکی نداشته باشد، طبیعی است که حاکمیت ملی کشورها مختل شود، چون بنابراین حاکمیت ملی کشورها که مستلزم تصویب قوانین در زمینه نحوه حضور و غیاب افراد در محل کار است، کاملاً دگرگون خواهد شد و بسیاری از مقررات موجود مربوط به حاکمیت ملی نقض می‌شود. به همین ترتیب اگر اتباع هر کشور آزدانه بتوانند نیازهای خبری و اطلاعاتی خود را از منابع غیرملی تأمین نمایند و براساس آن رفتارهای انتخاباتی و مشارکت سیاسی خود را تنظیم نمایند، به نظر می‌رسد مفهوم ملت، مرزهای جغرافیایی و حاکمیت ملی در ابعاد داخلی و خارجی به آن صورتی که امروزه وجود دارد، کاملاً دگرگون می‌شود.

در پایان، بر این نکته تأکید می‌شود که ضرورت انجام پژوهش‌های متعدد در زمینه اثرات رسانه‌های جمعی یکی از اولویت‌ها در زمینه پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی است و ذیلاً ۲ عنوان پژوهشی در این زمینه پیشنهاد می‌شود.

- ۱- بررسی تأثیر فناوری‌های جدید ارتباطی بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی جامعه
- ۲- بررسی همبستگی بین میزان استفاده از تلویزیون و رایانه و رفاه اجتماعی
- ۳- بررسی برنامه‌های تلویزیونی از لحاظ منشاء آنها در مقاطع مختلف سال

منابع مورد استفاده:

۱- New commanciation Technologies, Unesco, ۱۹۹۱

۲- روش‌های پژوهش در رسانه‌ها، اسابرگر، حفاظی،

۱۳۳۳.